

SZABÓ BALÁZS

EGY BEVEZETŐNEK SZÁNT
HARCMŰVÉSZETI FORRÁS:
*HEIHŌ SHOSHIN NO TEBIKIGUSA**

A tanulmány a Takenouchi-ryū *jūjutsu* iskola egyik fontos forrásművét, a *Heihō shoshin no tebikigusát* mutatja be. A japán harci művészetek fejlődésében a Takenouchi-iskola kiemelkedő jelentőségét az adja, hogy ez volt az első *jūjutsu* iskola, amelynek létezését dokumentumok igazolják, technikai, elméleti hatása a későbbi stílusokra is igen jelentős. A *Heihō shoshin no tebikigusa* az iskola kilencedik vezetőjének a műve, a 19. század első harmadában keletkezett. Erre az időre már – párhuzamosan a harci művészetek átalakulásával – a *jūjutsu* szerepe, hasznossága alaposan ártértékelődött, ez adja a mű sajátos hátterét, és határozza meg szerzőjének szempontjait. Általa bepillantást nyerhetünk a harci művészetek elméleti fejlődésének folyamatába.

A Takenouchi-ryū *jūjutsu* iskola alapítását egy Mimasaka tartománybeli *bushinak*¹, Takenouchi Nakatsukasa Daiyū Hisamorinak tulajdonítja az iskola történeti emlékezete, aki Tenbun éveiben (1532 körül) alkotta meg irányzatát.

Ashikaga Joshimasa shōgun idejében (1444–1473) a Takenouchi-ház feje Takenouchi Toyoharu volt, akinek öccse, Tameharu állami hivatalnokként került Mimasaka tartományba, ahová követte őt az unokaöccse, Yukiharu (Hisamori apja) is, Haga környékén telepedve le. A Tazuta-vár urának, Takenouchi Tamenagának a halála után Hisamori lett a Takenouchi-ház feje olyan politikai helyzetben, amikor a Takenouchi három nagy és erős ház, a Mogami, az Amago és a Mōri szorításában küzdött a fennmaradásért.

Hisamori kezdetben apja, Yukiharu nyomán Hisayukinak nevezte magát, később változtatta nevét Hisamorira. A Takenouchi-ház történeti forrása² azt állítja, Hisamori Bunroku 4. évében (1595), 93 évesen halt meg, ennek alapján a születését Bunki 3. évére (1503) kell tennünk.

Az iskola születéséről a család tulajdonában levő másik forrás, a *Kogoden* 古語伝 így ír:

„Hisayuki már ifjan igen bátor volt, kedvelte a kardvívást. Elmélyült ennek a művészetnek a gyakorlásában, ám maga úgy érezte, nem elegendő a tudása. Tenbun első évének 6. havában, mivel erősen hitt Atago-nokami istenben, naponta háromszor imádkozott, majd a Haga nyugati ré-

* 兵法初心の手引草, Forráshely: Oimatsu–Ueshiba 1982, pp. 42–69.

¹ A *bushi* 武士 a japán katonai réteg, a szamuráj korabeli elnevezése volt.

² Takenouchi keisho kogo den 竹内系書古語傳.

szén levő San-no-miya szentélyhez zarándokolva imádkozott tovább és edzette magát. Két láb négy hüvelyk hosszú fakardjával nagy fákat ütött, s efféle gyakorlatokat végzett hat napon és hat éjszakán át, s amikor teste és lelke is elfáradt, fakardját párnaként használva elaludt. A hatodik hónap negyedik napja volt, egyszerre a semmiből megjelent egy ősz hajú hegyi szerzetes s a nevét kiáltotta. (...) Hisamori a fakardját megragadva támadott, de [ellenfele] minden támadását könnyedén védte.

(...)

[A szerzetes] elvette tőle fakardját, azt mondta, a hossza miatt nem használható jól, ezzel azt kettévágva rövidkardot csinált belőle, amit átnyújtott neki ezekkel a szavakkal: ha ezt hordod magaddal, azt *kogusokunak* 小具足 nevezzük. (...) Később ezt az irányzatot *toritenek* 捕手 nevezte el, a *kogusokut* és a *kumiuchit* 組討 pedig *koshi no mawarinak* 腰の廻り. Ez a technika egészen csodálatos volt.”³

Hisamori második fia, Hitachinosuke Hisakatsu, apja művészetét megörökölve azt magas szintre fejlesztette. Kiotóban lehetősége nyílt a tudását Go-Mizunoo császár előtt is bemutatni, ahol az „A japán *torite* alapítója” (*Nihon torite kaizan* 日本捕手開山) címet adományozták neki. Ő és fia, Hisayoshi, aki az iskola harmadik vezetője lett, saját technikáikkal bővítették a repertoárt, kialakítva így a Takenouchi-ryū máig tanított tananyagát.

Jelen írás a Takenouchi-ryū forrásanyagának egy érdekes és tanulmányozásra méltó darabját, a *Heihō shoshin no tebikigusāt* 兵法初心手引草 kívánja megvizsgálni. Ez a mű az iskola történetének egy későbbi időszakában, az Edo-kor végén, 1830 körül íródott, szerzője Takenouchi Gamonta Hisayori 竹内雅門太久居, aki az iskola 9. vezetője (*sōke* 宗家) volt. A mű célja szerint megalapozást kíván adni a művészet gyakorlóinak számára, afféle bevezető kézikönyv szándékával (*shoshin tebiki no tame* 初心手引のため) íródott.

A szerző emellett természetesen hangsúlyozza, hogy az iskola tanításai csak személyes gyakorlás, a mestertől való közvetlen tanulás útján érthetők meg.⁴

Mindazonáltal, az alapok, a megfelelő megalapozás szükséges, e nélkül mesteri fokra jutni nem lehetséges.

„Olyan ember van, aki az alapok elsajátítása után a technikák magas fokáig jutott, de olyan, aki az alapokat el nem nyerve mesterré vált, mindez idáig nem bukkant fel.”

³ Idézi Oimatsu–Ueshiba 1982, p. 5.

⁴ 技を嗜む緒家の秘旨を探り、その蘊奥を研究せずといふ所なし。日頃師友に聞く所を著し。(Oimatsu–Ueshiba 1982, p. 42).

また規距を得意の其業に工ざるもの有といへども、
規距を得ずして、其業に工者はいまだあらず。⁵

A mű szerkezetileg három részből áll, ami megfelel a gyakorlási folyamat három szintjének: az első a bevezető, kezdő szint (*shoi* 初意), a második a középső szakasz (*chūi* 中意), végül pedig a már „helyes úton” járók szintje következik (*sei* 正意). Bár az egyes részek nevének saját, a gyakorlás szintjeire vonatkozó elnevezése van, az értelmezés megkönnyítése végett egyszerűen Első, Második és Harmadik könyvnek fordítottam őket.

A mű jellegzetességeként ezen kívül ki kell emelni azt, hogy rendkívül tudatosan az oktatásra helyezi a hangsúlyt, ebben a minőségében azt mondhatjuk, átmenetet képez a hagyományos, a művészet alapjait konfuciánus, sintoista képekkel, példákkal megvilágítani igyekvő *denshō*k és a modern, pedagógiai szemléletű munkák között.

A *Tebikigusa* a 19. század első felében keletkezett, olyan korban, amikor a japán társadalom vezető rétegét alkotó *bushi* osztály már sokadik válságos időszakát élte. A korra jellemzően a *bakufu*⁶ és a *hanok*⁷ gazdasági, társadalmi problémáit igyekeztek a lakosság morális állapotának nem megfelelő voltával magyarázni, s különösen így volt ez akkor, amikor a problémák a *bushi* réteghez kapcsolódtak. A mű keletkezése után mintegy tíz évvel hajtották végre az Edo-kor utolsó nagy reformkísérletét, a Tenpō-reformokat,⁸ s a *bushi* társadalom eladósodottságának kezelésére jobb ötlet nem lévén a fogyasztáscsökkentés érdekében folytattak kampányt, valamint az ilyen értelmű konfuciánus tanításokhoz való visszatérést szorgalmazták. A *bushi* hagyományos szerepét megalapozó konfuciánus, neokonfuciánus gondolatok a mű szövegében is feltűnően jelen vannak.

Ehhez kapcsolódó sajátosság, hogy a tanítások, magyarázatok között szívesen használ *wakákat*, ezekkel tömör, verses formában illusztrálja az érintett témát. Ennek késői változataként megemlíthetjük Ueshiba Morihei, az *aikidō* alapítója példáját, aki szintén verseken (nála a nevük *dōka* 道歌, ‘az Út versei’) keresztül jegyezte le gondolatait.

⁵ Oimatsu–Ueshiba 1982, p. 43.

⁶ A sóguni kormányzat.

⁷ Tartomány, egy kézben levő birtok.

⁸ 1841-ben Mizuno Tadakuni lett a shogunátus központi bizottságának a feje, aki megkísérelte a *bakufu* helyzetét minden területen megerősíteni. Utasításokkal próbálta az élelmiszerárakat csökkenteni, a nagy kereskedőligákat feloszlatta, őket tartva felelősnek a magas áráért. A városokba települt parasztokat az eredeti lakóhelyükre visszakényszerítve a városi lakosság létszámának csökkentését, az ellátási problémák megszűnését kívánta elérni. Rendeleteket hozott a szórakoztatóipar visszaszorítására, a ruházat, hajviselet és lakások luxusát megtiltva fogyasztáscsökkentésre törekedett. Reformkísérlete teljes kudarcot vallott, 1843-ban felmentették posztjáról és száműzték, ott halt meg 1851-ben. Jansen 1961, pp. 14–15.

ELSŐ KÖNYV (*SHOI*, 初意)

Az Első könyv elején Hisayori a harcművészeti stílusok lényegének egysége mellett tesz hitet, mint mondja, számos stílus létezik bár, a lényegük egy, ez pedig az, hogy a „sekélytől a mély felé” kell haladni az elsajátításuk során.⁹ A távoli hegycsúcsok bár nagy távolságban vannak tőlünk, ugyanaz a hold ragyog rájuk, azaz nincsen elérhetetlen cél, a gyakorlás mindig meghezozza a gyümölcsét.

Az újkori *budō* elmélet egyik sarokköve volt az a tétel, hogy a messzi célok eléréséhez, a művészet legmagasabb fokon való gyakorlásához a tudat szabad-dá tételére, „elengedésére” van szükség. Az egyik legkorábbi *bujutsu*¹⁰ elméleti munkának számító *Fudōchishinmyōrokuban* Takuan Sōhō Meng-cét idézve ír az „elveszett tudatról” (*hōsin* 放心), amelyet szerinte meg kell találnunk és vissza kell térítenünk magunkhoz, mint egy kutyát vagy macskát.¹¹ Hisayori ugyanezt a passzust idézi:

„Azért, hogy a tudatot, ami elveszett, megtaláljuk, a tudatot szabadon kell engedni.”

孟子曰、求放心心要放。¹²

Aki ezt megvalósítja, annak számára minden lehetséges, nem számít, milyen előnyökkel vagy hátrányokkal indul másokhoz képest. A gyenge emberek is képesek lehetnek sok mindenre, ha kitartásuk van.

„Ha a gyenge ember akkora hegyet lát, amelynek csúcsa az égig ér, arra gondol, mikor lesz ő képes arra felmászni és elcsügged, pedig nem ez a helyzet. Például, ha egész Japánt akarjuk is bejárni, száz vagy ezer *ri* is csak lépésenként tehető meg. Ennek megfelelően mit sem számít, hogy két *rit*, ötöt, vagy hetet akarunk menni, könnyed lélekkel lépdelni kell csak.”

柔弱の人は天を仰ぐ程の高山を見ては、いつか登り得んと心を屈せんか、さにあらず。譬ば日本廻国して百里千里も一足一足歩行に随ひ、二里或は五里七里を遠しとせず、難なく心の及処にふみひらけん。¹³

⁹ 我朝の武家の兵術、緒流多しといへども、一として別なる事なし。浅きより深きに入り、深きより浅きに至る事は、いずれの道もかわる事なし。(Oimatsu-Ueshiba 1982, p. 43).

¹⁰ A harci művészetek összefoglaló neve.

¹¹ Takuan 2004, p. 75.

¹² Oimatsu-Ueshiba 1982, p. 44.

¹³ Oimatsu-Ueshiba 1982, p. 44.

Ha pedig valaki eltökélten gyakorol, mindenképpen megvalósíthatja a célját, beteljesítheti az Utat, amit járni kíván.

Ennek alátámasztására Hisayori Bōdhidharma (Daruma 達磨) falnézésének a példáját is felhossa, hangsúlyozva azt a hatást, amit ez a tett a világ minden táján kiváltott. Az Első könyvet végigkíséri az a konfucianus meggyőződés, hogy ha egy ember képes önmagát megjavítva helyesen viselkedni, akkor ennek hatására a környezete is változni kezd. Konfuciusz a *Beszélgetések és mondasok* című művében hangsúlyozza is, hogy a bölcs akár kéri erre, akár nem, bele kell, hogy szóljon az ország kormányzásába, mert felelőssége a világ jobba tétele.

Az Edo-kor elején Hayashi Razan volt az a gondolkodó, aki a Szung-konfucianizmus korai japán képviselőjeként tevékenykedett, s ebben a minőségében 23 éves korától élete végéig a *bakufu* szolgálatában állt. Ő ezt azzal magyarázta, s ez Hisayori koráig érvényes gondolat maradt, hogy csak így tudta beteljesíteni azt a vágyát, hogy a bölcs útja az egész országot védelmezze, valamint a konfucianus tanítások elérhetővé váljanak a *bushik* számára.¹⁴

Szintén klasszikus, a *bushi* útról szóló művekben sokszor visszatérő gondolat az is, hogy a műveltség (*bun* 文) és a harci ismeretek (*bu* 武) ki kell, hogy egészítsék egymást.¹⁵

Az 1615-ben kibocsátott *Buke shohatto*¹⁶ nevezetes első cikkelye a *bushi* osztályba tartozók számára a *bunbu* tanulmányozását köteleességgként írta elő, amely kifejezésben a *bu* a *bugeire*¹⁷, a *bun* pedig a tudományra, vagyis a korban egyre inkább magától értetődően a Zhu Xi (1130–1200) által képviselt neokonfucianizmusra (*shusigaku* 朱子学) utalt.

Bun és *bu* egységét szokás volt úgy is értelmezni, hogy a katona a háború közepén sem feledkezhet meg saját emberi valójáról, valamint úgy, s Hisayori korában inkább ezt a megközelítést használták, hogy békében sem szabad elfeledkezni a háborúról, nem kényelmesedhet el, nem merülhet az élvezetek

¹⁴ 儒門ヲ武門ニ開カント欲 (Sagara 1992, p. 28).

¹⁵ 文武両道. A kifejezés először a *Heike Monogatari* 7. könyvében, a *Gansho* c. fejezetben bukkan fel, s a helyeslés mellett akkor még némi csodálkozás is érezhető – a *bushik* akkor még többnyire írástudatlanok voltak. Yamaji 1993, p. 6.

¹⁶ Az 1615-ös rendelet közvetlen előzményének tekinthető az a dokumentum, amelyet Keichō 16. évének (1611) április 12-én adtak át a *daimyōknak* (hűbéruraknak), akik Go-Mizunoo császár beiktatásának az ünnepségére érkeztek a császári fővárosba. Ez a *Hōrei sankajō* 法令三箇条 címet viselő rendelet három cikkelyből állt, s a következőket tartalmazta: Az Edóból érkező utasításokat be kell tartani; a *bakufunak* engedelmességni kell, s előle semmit el nem rejteni, a bűnösök befogadása tilos. A *Buke shohatto* 武家諸法度 lényegében ezt a dokumentumot egészítette ki 13 cikkelyre. A megszövegezést az ekkorra a *bakufu* fő ideológusává vált Konji-in Sūden szerzetes végezte, munkájában segítette őt Hino Juisin Terusuke és Hayashi Dōshun is. A szöveg elkészítésekor figyelembe vették Jōei és Kenmu császárok ősi rendeleteit is. Mikami 1977, pp. 9–15.

¹⁷ A *bujutsu*, a harci művészet korabeli megnevezése.

világába az, aki katonának, *bushin*nak született. A szerző figyelmeztet, hogy aki így tesz, az élvezeteket sem ismerheti igazán, s a *bushi* eredeti eszményeihez való visszatérést sürgeti. Érdekes megfigyelnünk, hogy ebben a műben már megjelenik a harci művészetnek az a szemlélete, ami majd a 19. század végén válik uralkodó nézetté: a *bujutsu* nem pusztán a technikák, illetve a mögöttük álló elméleti tartalom elsajátítását jelenti, hanem eszköz a társadalom (ekkor még nyilván csak a *bushi* társadalom) nevelésére. Ennek szellemében egyfajta programot ajánl: először is a *sake* túlzott élvezetéről kell lemondani, másodszor visszaszorítani a ruházkodás, étkezés, lakás területén tapasztalható túlzásokat, harmadszor pedig fel kell hagyni az élvezetek hajszolásával.¹⁸ Csak ezen az úton végighaladva valósulhat meg a *bunbu ryōdō* 文武両道, s válik az ember azzá, akit Hisayori „bölc és bátor vazallusnak” (*chīyū no shin* 智勇の臣) nevez.

A modern *jūjutsu*-elmélet történetét kutatva a mű Első könyvének talán legfontosabb szakasza az, ahol a tanulás, a gyakorlás működéséről magyaráz a szerző. A korai *denshōk* jellemzően nem foglalkoztak ezzel a kérdéssel, vagy pusztán a győzelemhez szükséges tudás megszerzésének folyamatoként tárgyalták. A *Tebikigusa* újszerűsége abban áll, hogy érezhetően igyekszik a tanulók igyekezetét bátorítani, motivációjukat fejleszteni. Ez határozottan eltér a régi *denshōk* gyakorlatközpontú szemléletétől, amikor a tanulás célja a valódi harcban való helytállás, az életben maradás volt, s ily módon, a tanulók motiválása nem igényelt különösebb nehézséget. A 19. század elejére a helyzet alaposan megváltozott,¹⁹ a Takenouchi-ryu igyekezett a tanulók lelkesedését szinten tartani. Leszögezi, hogy ahogy az emberek testalkata különbözik (*shintai kyojaku* 身体虚弱), úgy a tudatuk ereje (*shinki no kōge* 心気の高下) sem egyforma. Emiatt a fejlődés sebessége is egyénenként más és más, ám emiatt nem szabad aggódni, hiszen ha a szilvafa egy *jōnyit* nő egy év alatt, az nem sok, de ha a kámforfa egy hüvelyknyit, az nagyon is szép teljesítmény.²⁰ Annak a modern pedagógiai gyakorlatnak korai példáját láthatjuk itt, amely a tanulók személyre szabott, az egyéni különbségeket figyelembe vevő oktatásának fontosságát hangsúlyozza.

¹⁸ Oimatsu–Ueshiba 1982, pp. 46–47.

¹⁹ A *bushi* osztály, amelynek törvényekben rögzített feladata volt a harci művészetek gyakorlása és hadi felkészültségük szinten tartása, ekkorra meglehetősen heterogenizálódott. Fukuzawa Yukichi azzal a példával érzékeltette ezt, hogy a *kjūsūi* Nakacu-*hanban*, amelynek mindössze 1500 szamurája volt, ezek a szamurájok több mint száz rangra voltak szétosztva. Lásd Masao 1989, p. 8. A ranglétra alsó és felső részén álló *bushik* jövedelmi viszonyai között hatalmas volt a különbség. Az Edo-kor végén a Tosa-*hanban* például a legmagasabb rang a *karō* volt, ezt tizenegyen viselték s a jövedelmük évi 1500–10 000 *koku* között mozgott, míg a legalacsonyabb rangú *bushi* az *ashigaru* volt, mindössze 3–7 *koku* jövedelemmel. Lásd Jansen 1961, pp. 25–26.

²⁰ Oimatsu–Ueshiba 1982, p. 48.

Úgy gondolom, nem véletlen, hogy ez a – talán a korabeli japán oktatásban is szokatlan – megközelítés a harci művészetek világában a *jūjutsu* területén vetődött fel először: a *jūjutsu* oktatásában, amely repertoárjának fontos része volt a test-test ellen, pusztá kézzel folytatott küzdelem, komoly gondokat okozhatott a testi erőben megnyilvánuló hátrány, annak kiegyenlítése sokkal nehezebb volt, mint a fegyvert használó harci művészetekben. Ennek a problémának az áthidalása, illetve a gyengébb testalkatú gyakorlók kezdeti lelkesedésének a fenntartása olyan kihívás lehetett, amellyel a *jūjutsu* oktató mesterek szembesültek a legélesebben.

Az Első könyv fő gondolata az, hogy kitartó gyakorlással mindenki eredményt érhet el. Ennek fényében elítélendő azoknak az embereknek a hozzáállása, akik csak bele akarnak kóstolni egy-egy harci művészetbe, s az alapjártáság megszerzése után továbbállnak, más stílus tanulásába kezdenek.

„Sok olyan ember van mostanában, akik csak egy kicsit akarnak egy-egy helyen tanulni, így járnak mestertől mesterig. Azokat, akik egy fél évszaknyit vagy egy évet akarnak csak egy-egy stílus tanulásával tölteni, *musasabigeinek*²¹ nevezzük. A *musasabi* a galambot kinevette, s azt mondta neki, hogy ő ötféle művészetet valósított meg: tud a hegyen futni, a faluban futni, fára mászni, lyukat ásni, folyón átkelni. Ez igaz, de egy lábnál mélyebb vízben nem tud átkelni, a lóhoz hasonló sebességgel nem tud futni, akkora gödröt ásni, hogy maga elbújék benne, nem képes, három lábnál magasabbra a fára sem tud mászni, a hegyen a zergéhez hasonló ügyességgel nem tud mozogni. Hiába tud öt művészetet, abból egyet sem jól. Egy-két, vagy akár tíz hónap, egy év gyakorlás még a belekóstolásra sem elég a harcművészetben.”²²

A gyakorlásban sietni is nagy hiba, mint ahogy a természetben is vannak évszakok, úgy a tanulás során is mindennek megvan a maga ideje, minden szint szükséges, egyiket sem ugorhatunk át, nem számít, mennyire tehetséges valaki. Kitartó gyakorlással azonban csodálatos fejlődés (*myori* 妙利) érhető el.

MÁSODIK KÖNYV (CHŪI JIRŌ 中意次隴)

Az Első könyvben a harcművészet tanulásának általános elveiről volt szó, a Második könyv a haladó tanulók számára kíván ismereteket átadni.

A *bu*, a harci tudás, a harci művészetek az élet természetes kellékei: az ember, aki a házába költözött egereket akarja kordában tartani, macskát kerít, aki az ellenségeit kívánja visszaszorítani, a harci művészetekhez fordul, akinek pe-

²¹ A *musasabi* 鼯 egy egérféle rágcsáló, -gei művészetet, itt művészt jelent.

²² Oimatsu–Ueshiba 1982, p. 48.

dig az országot kell uralnia, a *bun* és a *bu* egységét (*bunbu ryōdō* 文武両道) kell megvalósítania. A bölcs ember nem tekinthet el egyiktől sem, hiszen a *bu* a közvetlen veszély elhárításának az eszköze, a *bun* pedig a távolabbra tekintésé.²³

A szerző a művészet elméleti tanulmányozásában elmerült tanulókat figyelmezteti, hogy amit gyakorolnak, az nem tudomány, hanem harcművészet. Meng Cét idézi arról, hogy hiába a tudás, a bölcsesség, ha az alkalom nem nekünk kedvez, semmi sem lesz belőle. Hiába van földünk és szerszámunk is, ha az időjárás nem megfelelő, alig lesz termésünk. Bármit csinálunk, az idő (*toki* 時) és az alkalom (*kiyoi* 勢ひ) nem téveszthető szem elől. Hiába van fegyverünk is, tehetségünk is, erről a harcművészetben sem szabad megfeledkeznünk.²⁴

Ezzel együtt a tanulás (*gaku* 学) fontos, csak ezen keresztül láthatjuk át az adott művészet működését (*dōhō* 道法), ami elvezet minket a végső lényeg (*okushi* 奥旨) megértéséhez.

A Második könyv harcművészet-elméleti szempontból legérdekesebb része következik ezen a helyen, amikor a harcművészet és a *shintō* kapcsolatáról szól a szerző. A stílusalapítónak a San-no-mija hegyen egy ősz *yamabushival* történt találkozását meséli el, aki az iskola hagyományai szerint Atago-no-kami isten megtestesülése volt. Az ezt követő magyarázat leszögezi, imádság nélkül nincs teljes győzelem.²⁵ Azonban, ez nem csak annyi, hogy a szívünkben az istenbe vetett hittel imádkozunk,²⁶ hanem tudatunkban az igazságot keresve az együtt érző lelkületen át az emberiségig jutunk el,²⁷ így az Éggel és a Földdel eggyé válva győzedelmeskedünk.²⁸

Amit *kaminak* 神 nevezünk, az a világegyetem eredetének elve, az őselv, ez volt az erő, ami a létező világot létrehozta, s ez annak eredeti szellemisége (*honshin* 本心), spiritualitása (*reisei* 靈性) is. Hisayori ezt a *kami elvének* (*kami no kotowari* 神の理) nevezi. Azonban nem volt olyan ember, aki ezt magában felfogta és tisztelte volna, ezért volt szükség az istenek útjának (*shintō* 神道) a létrehozására, amire úgy is tekinthetünk, mint az előbb említett őserő alkalmazására (*genki no yō* 元気の用).

Azonban, figyelmeztet a szerző, hiába látogatja meg valaki az összes szentélyt, ha az Utat nem követi helyesen,²⁹ akkor az Istenek Útjának árt. Példaként Wu császár és Bóhidharma történetét hozza fel, amikor a császár a bölcstől

²³ Oimatsu–Ueshiba 1982, p. 50.

²⁴ Oimatsu–Ueshiba 1982, p. 51.

²⁵ 勝利の大抵之所は祈るに有.

²⁶ 神の信心は心の事にして抜き、真言杯唱ふる而已にあらず.

²⁷ 心に求誠、慈悲心備りて忽ち仁を恵み.

²⁸ 天地の一体の人と成て勝利備るべし.

²⁹ 道士は破神道悪人也。A kínai (*kanbun*) szöveget japánosan olvasva: 道を乱する士は神道を破る悪人也.

megkérdezte, vajon mennyi erényt halmozott fel életében a buddhizmus bőkezű támogatásával, azt a választ kapta, hogy semennyit...

Érdekes megfigyelnünk, hogy a *Tebikigusa* szövegében a japán eszmetörténetre ható három nagy diszciplína, a buddhizmus, a konfucianizmus és a *shintō* elemei szinte pontosan egyforma súllyal szerepelnek, egy, a *shintō* tanításai szerint felvázolt gondolat magyarázatakor buddhista példázatokot használ, más-kor konfucianus tanításokat kapcsol össze a *shintō* mitologikus képeivel. Az, hogy a harcművészeti munkák szerzői számára a hit, a vallásos meggyőződés mindig is fontos volt, nem újdonság,³⁰ de minden *densho* a maga képi, hasonlatokban megnyilvánuló sajátos világával egyben a korszak eszmei tükröződése is. Ennek megfelelően a korai írásokban (*Heihō kadensho*, *Gorin no sho*) inkább a buddhista hatások erősek,³¹ a 17. század végétől a konfucianus gondolatok hódítanak teret. A *Tebikigusa* szövegét végigkísérő, erős *shintō* hatás jól illeszkedik a kor szellemiségéhez: a 19. század eleje, köszönhetően elsősorban a *kokugaku*³² tudósainak, a *shintō* újrafelfedezésének a korszaka volt.³³

A *kami* és a világot megteremtő őserő azonosságának gondolata jellegzetes kora újkori jelenség a japán eszmetörténetben, a *kami* avagy a *shintō* világának kiemelt helyén szereplő császári ház háttérbe szorulásakor ugyan maga a *kami* eszme is erejét veszítette, ám a neokonfucianus tanok elterjedésével párhuzamosan erősödtek meg azok a hangok, amelyek a császári házat a konfucianus világnézet alapjaihoz igyekeztek igazítani. Nakae Toju 1639-ben írt *Genjin* 原人 című művében a császári házat (*kōjōtei* 皇上帝) a neokonfucianus „Végső” (*taikyoku* 大極) eszméjével egyesíti, s tekinti minden létező forrásának.³⁴

³⁰ Az életüket folyamatosan kockáztató *bushik* körében az istenekhez, Buddhához fordulás természetes volt, így érthető, hogy a *denshō*kban is gyakoriak a vallásos elemek, isteni látomásokra való hivatkozások. Erről bővebben: Nakabayashi, Sinji (1994), pp. 28–29.

³¹ Bár a *budō* művelőire jellemzően a buddhizmus, főként a *zen* hatott jobban, a *shintō* hatása sem elhanyagolható, gondoljunk csak a Kashima, Katori szentélyek jelentőségére. Nakabayashi 1994, p. 48.

³² A *kokugaku* 国学 a 18–19. század fordulóján zajló tudományos mozgalom volt, ami Keichū (1640–1701) tevékenységével vette kezdetét, aki a *Manyōshū* filológiai kutatásával foglalkozott, majd az ő nyomdokaiban járó Motoori Norinaga (1730–1801) régi szövegek, elsősorban a *Kojiki* elemzésével a japán nép eredeti, kínai hatásoktól mentes szellemiségét (*magokoro* 真心 vs. *karagokoro* 唐心) kutatta. A *kokugakut* később a japán nacionalizmus forrásának tekintették ugyan, valójában inkább tudományos, filológiai mozgalom volt, mintsem politikai irányvonal. Bővebben erről: Karube–Kataoka 2008, pp. 106–109.

³³ A *shintō* újrafelfedezése ekkor még nem járt együtt a buddhista és konfucianus tanok háttérbe szorításával. A kor jellemző filozófiai meggyőződése volt a „három tanítás egysége” (*sankyō icchiron* 三教一致論, másképp *ju-butsu-dō sankyō icchiron* 儒仏道三教一致論), ami a három diszciplína egyenrangúságát hirdette, már Fujiwara Seika munkássága óta. Sagara 1992, pp. 27–28.

³⁴ Tamakake 2008, p. 198.

A Második könyv helyes hitre vonatkozó tanításait újra a *bun* és *bu* egységét hangsúlyozó gondolatmenet zárja le. Ugyanis hiába tanul valaki sokat könyvekből, ha nem gyakorol, nem tudja kifejleszteni azt a képességet, hogy korában tartsa tudatát, s így a győzelem is kérdéses lesz.³⁵

A mű ettől a ponttól kezdve elszakad a harcművészet elméleti, vallási alapjait taglaló gondolatmenettől s jóval gyakorlatiasabb, a küzdelem megélt valóságához kapcsolódó tanításokkal folytatódik. Hazugság (*kyo* 虚) és igazság (*ji-tsu* 実) kapcsolata a küzdelem gyakorlatának döntő problémája.

„A harcművészetben azt tanítják, hogy az ellenfél hazugságát a saját igazsággal győzöm le, a saját hazugságomat pedig igazságnak látatom, így a hazugságom győz az ellenfél igazsága felett.”

兵法に曰、敵の虚を己が実で勝ち、己が虚は実に計り、敵之実を己が虚にて勝。³⁶

Ezek a gondolatok a japán harcművészeti szakirodalom jól ismert gondolatmenetéhez illeszkednek, vessük össze a fenti magyarázatot a *Heihō kadensho* egyik szakaszával:

„A megtévesztés³⁷ a harcművészet alapja, fontos módszere.

Ha ügyesen alkalmazzák, a segítségével mindig meglátjuk az igazságot. Persze hiába ismerjük, hogy van ilyen módszer, attól még nem fogjuk tudni használni is.

Ha a mi stílusunk ezen technikáját [helyesen] alkalmazzák, az ellenfél vele fog mozdulni, ha pedig ezt teszi, legyőzzük őt. Ha nem mozdul meg, és ezt időben észre vesszük, valami más technika alkalmazható, vagyis akár mozdul, akár nem, végül úgyis meg fogjuk mozdítani.”³⁸

Minden művészet a tudaton alapul (*bangei isshin* 万芸一心).

A Második könyv utolsó része a tudat fontosságáról szól. A fenti, a harci művészetek világában jól ismert gondolatból kiindulva először klasszikus magyarázatokhoz nyúl vissza: ezer technikát is csinálhatsz, ha azokban nincs élő tudat, a láb és a kéz nem mozdul.³⁹ Ha van is bennük tudat, modorosak lesznek, s a tudat abban is megtorpan.⁴⁰ Úgy kell tehát életre kelteni a tudatosságot, hogy az

³⁵ 或は諸書を見聞して理を窮め、(...) 業を習行せずして己を修むる事難し。亦勝利を得る事は曾て尙難し。(Oimatsu–Ueshiba 1982, p. 52).

³⁶ Oimatsu–Ueshiba 1982, p. 53.

³⁷ Megtévesztés (*hyōri* 表裏) az írásjegyek szerint ‘előtt és mögött’. Azt a taktikát jelenti, amikor úgy teszünk, mintha előlről közelítenénk az ellenfelünkhöz, de valójában a háta mögé kerülve támadjuk meg őt. Watanabe Ichirō megjegyzése, Yagyū 1988, p. 15.

³⁸ Yagyū 1988, p. 32.

³⁹ 万の業をなすに、其心生ぜざれば手足も不動.

⁴⁰ 心を生ずれば又所作に心が留る.

ne torpanjon meg sehol.⁴¹ A nem megtorpanó tudat életre keltése olyan dolog, amire a különféle művészetek mesterei (*shodō meijin* 諸道名人) képesek.

A nem megtorpanó tudat eszméje a harcművészet-elmélet buddhista alapjaihoz vezet minket vissza. Takuan Sōhō híres műve, az *Értekezés a rendíthetetlen bölcsesség lényegéről* (*Fudōchishinmyōroku* 不動智神妙録) meghatározó gondolata az, hogy a tudatnak nem szabad megtorpannia.

„A helyes tudat olyan, mint a víz, amely sehol sem állapodik meg, a tévelygő tudat pedig a jéghez hasonlatos, amelyben sem kezünket, sem arcunkat nem tudjuk megmosni. Ha a jég megolvad, víz lesz belőle, mely mindenhová szabadon áramlik, s kezünket, lábunkat, bármit megmoshatunk benne. Mikor a tudat egy ponton megtorpan s ott időzik, akkor használhatatlanná válik, úgy, ahogyan a jeget sem használhatjuk kezünk vagy lábunk megmosására. Ha a tudatot megolvasztjuk s úgy használjuk, mint a vizet, feltöltve vele az egész testet, ahová akarjuk, el tudjuk küldeni, s használható (alkalmazható) lesz. Ez az, amit helyes szellemnek neveznek.”⁴²

Hisayori (Takuannal egyetértve) megjegyzi, hogy a buddhizmus álláspontja szerint a megtorpanó tudatból születik a gondolat (*nen* 念), ami pedig az új-jászületés okozója (*rinne mo mizukara kore okoru* 輪廻も自之起る). A tudatosság, a technikában megszülető tudat a harcművészet lényegéhez tartozik.

A tudat, a tudatosság kiemelt szerepe a harcművészet tökélyre fejlesztése terén ugyanakkor még egy nagyon fontos következménnyel bír. A szerző hangsúlyozza, hogy a tudati kiválóság képes kiváltani a testi adottságokban megnyilvánuló hátrányokat, mert bár vannak erős és gyenge emberek, a gondolkodásban (*ichinen no tessuru tokoro* 一念之徹する所) és az elszántságban (*shinken shikkō* 心懸執行) nincs köztük különbség. Leszögezi: őszinte szándékkal, elszántsággal és a megfelelő tanárral bárki eljuthat a művészet végső pontjáig. Érzékletes példával támasztja ezt alá: a ló farkán a légy a lóval együtt akár ezer *rit* is utazik. A légy és a ló között óriási a különbség, mégis egyaránt ezer *ris* utat tesznek meg. Éppen így, a tanítvány a tanár kapuján belépve együtt halad vele az úton, számára addig elképzelhetetlen távolságokra jutva el. A műegészére jellemző tanítói, pedagógiai szemlélet szép példája ez a szöveg hely.

A tanulás, a fáradhatatlan edzés minden a harcművészetben, állítja Hisayori, s ezen a ponton a mű konfuciánus fordulatot vesz, a kínai történelemből vett példákat használ. Egy híres hőst említ, aki vasból készült pajzsot használt, ami ha a kezében volt, ezer íjász lehetett rá, akkor sem esett baja. Úgy kell edzeni, hogy az edzés vaspajzssá váljon.⁴³

⁴¹ 然る間、無所止而心を可生也.

⁴² Takuan 2004, pp. 50–51.

⁴³ 必ず無油断、彼の鉄の楯と成迄可執行 (Oimatsu–Ueshiba 1982, pp. 55–56).

A „semmitől győzelem” lehetőségét húzza alá az a példa is, amit egy régi kínai tábornokról mesél el: a tábornok egy várat ostromolt, ami előtt egy mély szakadék húzódott, ami lehetetlenné tette a támadást. Megparancsolta ekkor, hogy az élelem szállítására szolgáló zsákokat töltsék meg homokkal és vessék a szakadékba. Egy idő után a szakadék megtelt, átkeltek rajta és elfoglalták az erődöt. Ezt a taktikát nevezik a „homokzsákokat a vízre fektetni”⁴⁴ taktikának.

A gondolatmenet végére még egy *wakával*, verssel alátámasztott képet is elének rajzol. Amikor hó esik a vízre, először rögtön eltűnnek a hópelyhek, ám ahogy egyre több esik, a víz fokozatosan befagy.⁴⁵

Az ember tudata természeténél fogva ingatag, olyan, mint a szél: először hevesen fúj, de aztán hevesége alábbhagy. A harcművészetek gyakorlói is csak ilyenek, kezdetben éjjel-nappal edzenek, gyakorolnak, de aztán lelkesedésük alábbhagy. Ám ha valaki *bushi*, annak két dolgot mindig az eszében kell tartania: hűség (*chū* 忠) és kötelesség (*gi* 義). Hisayori idézi mestere, Hisakatsu mondását: az igazi harcos fejében a hűség és kötelesség (*chūgi* 忠義) van, két kezében az őszinteség és a gyermeki szeretet (*shinkō* 信孝), karjait páncélként az emberiség és tisztelet bölcsessége (*jinrei no chi* 仁礼の智) védi, pajzsként az edzést (*keiko* 稽古) markolja, vára pedig a fáradságot nem ismerő, önfejlesztő gyakorlás (*sessa takuma* 切磋琢磨).

HARMADIK KÖNYV (*SEII* 正意)

A *seii* 正意 kifejezés jelentése ‘helyes gondolat, felfogás’ vagy ‘első, a felszínen lévő gondolat, felfogás’. A harci művészetek gyakorlóinak a tanulás, a fejlődés szakaszairól vallott meggyőződése szerint a tanuló a megszerezhető tudás belseje felé avagy, más képet használva, annak felszíne felé törekszik. Az előbbi elgondolás tükröződik abban, ahogy számos iskola a legmagasabb szintjét belső átadásnak, fokozatnak (*okuden* 奥伝) nevezi, míg a *Tebikigusa* példa a második megközelítésre.

A haladó gyakorló már helyesen fogja fel a tanítást, ami nagyon fontos, mert a Harmadik könyvet bevezető vers is figyelmeztet:

„Ha nem látja a célt az íjász s értelmetlenül lövi nyilait,
Bármennyit ellőhet, csak elfárad abban.”

的も見つめつた無法に射る人は
あだ矢のかづにつかれ果(て)ぬる。⁴⁶

⁴⁴ 俵砂背水之謀。

⁴⁵ 水之面 初の程は 降消ゑて 氷る方より 積るしらゆき。

⁴⁶ Oimatsu-Ueshiba 1982, p. 57.

Az ezen a szinten levő már látja a célt, tudja, mit kell elérnie, így minden nap gyakorlása egy kicsit közelebb viszi ahhoz. A *seii* 正意 az, ami a technika, a művészet gyakorlati aspektusának (*gyōji no shikkō* 業事之執行) a tanulása után következik, vagyis az elméletben való elmélyülés (*jutsuri no shugyō* 術理之修行). Az elméleti tanulás célja a művészet valamennyi részének a megértése és alkalmazása, ami a gyakorlati tanulással, az edzéssel együtt *jiri no shugyō* 事理の修行, a technika és az elmélet együttes tanulásaként jelenik meg. Az így megragadható fontos aspektusok sorrendben a technika (*waza* 業), annak alkalmazása (*shinken* 真剣) és a győzelem (*shōri* 勝利) mint a végső cél. A győzelem helyes felfogásáról szólva a Yagyū Shinkage-ryū álláspontjára emlékeztető tanítást vázol fel: a küzdelem során nekem nem kell győznom, akinek győznie kell, az az ellenfél – nekem arra kell törekednem, hogy ne győzzenek le. A *Heihō kadenshō*ban ezt olvassuk:

„Hagyd, hogy megvágjanak, s ha megvágna, győzz!
Valakit egy csapással levágni nem nehéz. Ami nehéz, hogy minket ne tudjanak levágni.”⁴⁷

A harci művészetekben járatlanok számára ez talán furcsának tűnhet, olyan taktikának, amely átengedi a kezdeményezést az ellenfélnek, veszélybe sodorva ezzel magunkat, ám az ilyen művészetekben hosszabb időt eltöltöttek jól tudják, milyen nehéz egy jó védekezésben álló ellenféllel szemben hatékonyan, biztonsággal támadni. Megint a *Heihō kadenshō*t, a harcművészet-elmélet alapvető munkáját idézve:

„Minden állásnak az az értelme, hogy az ellenfél ne tudjon levágni minket. Olyan az állás, akár a várfal és a várárok – az a céljuk, hogy az ellenfél ne férjen hozzánk, nem az, hogy mi levághassuk őt. Nem támadási szándékkal kell állnunk az ellenféllel szemben, hanem úgy, hogy az állásunk pontossága miatt képtelen legyen megvágni minket. Ezért az állás az első a tanulás során.”⁴⁸

Éppen ezért tud nagyon hatékony lenni az a taktika, amikor az ellenfelet ráveszem, támadjon ő elsőként, ezáltal nyissa meg a védekezését, ahogyan Hisayori írja:

„Ha gyengének és puhának láttatjuk magunkat [s az ellenfél elbízta magát], az olyan, mintha ajtót nyitna nekünk.”

兎角人には、謙く弱く柔かに見する則は、敵開戸。⁴⁹

⁴⁷ Yagyū 1988, p. 41.

⁴⁸ Yagyū 1988, pp. 10–11.

⁴⁹ Oimatsu–Ueshiba 1982, p. 61.

Az elméleti tanulás (*ri no shugyō* 理之修行) fontos része a tudat elhelyezésének, ma úgy mondanánk, a koncentráció irányának a kérdése. Erről a kérdésről szólva Hisayori szinte szó szerint idézi Takuant. Hasonlítsuk össze a kérdéses két szakaszt.

Tebikigusa:

„Az elméleti tanulás része, hogy hová helyezzük a tudatunkat. Ha ezt nem tudjuk, a tudat tévelygésben lesz, s ha az ellenfél ránk támad, a tudatot a mozgásában hagyjuk, a mozgásában megragad. Ha a kardjában hagyjuk, a kardja fogja meg. Ha a saját technikánkban hagyjuk a tudatunkat, a saját technikánk fogja meg. Ha arra gondolunk, hogy megütjük az ellenfelünket, ebben a gondolatban ragad meg a tudatunk.”⁵⁰

Fudōchishinmyōroku:

„Ha tudatosságom az ellenfél mozgására irányul, az ellenfél mozgása meg fogja ragadni azt. Ha az ellenfél kardjára irányul, az ellenfél kardja fogja megragadni. Ha arra a szándékra irányul, hogy le akarom az ellenfelemet vágni, akkor ez a szándék fogja megragadni.”⁵¹

Világos, hogy a szerző Takuan álláspontját teljes mértékben elfogadja ezen a ponton. Érdekes azonban, hogy a folytatásban Hisayori így ír:

„Így hát a tudatot a köldök alá kell szorítani, nem engedni máshová, s így, az ellenfél mozgásának megfelelően kell cselekedni.”⁵²

Ezzel szemben Takuan így folytatja:

„Egy ember azt mondja: 'Bárhová is helyezem a tudatomat, ellenfelem ezt a szándékomat megragadva diadalmaskodni fog fölöttem. Ezért sehová sem irányítom, csupán lezárom azt a köldököm alatti pontba, s így mindig képes leszek az ellenfél mozgásának megfelelően reagálni.’

Ez igen ésszerűen hangzik. Azonban, ha a buddhizmus legfelsőbb szintjéről nézzük, akkor az, hogy a tudatot sehová sem irányítva bezárom a köldök alatti pontba, igen alacsony szint, semmi köze a magasabb szintekhez.”⁵³

A különbség oka, úgy vélem, kettejük eltérő szándékaiban rejlik. Hisayori „mindössze” egy hasznos, a gyakorlatban is jól alkalmazható művet kívánt al-

⁵⁰ Oimatsu–Ueshiba 1982, p. 59.

⁵¹ Ikeda 2004, pp. 53–54.

⁵² Oimatsu–Ueshiba 1982, p. 59.

⁵³ Ikeda 2004, pp. 54.

kotni, míg Takuan messzebbre tekintett, az íráskor befolyásolták őt saját vallási, valláspolitikai szempontjai. A *Fudōchishinmyōroku* megírásakor (1627–1632 körül) már érezhető volt a politikai szándék, amely a Japánban *shūshigakū*-ként ismert neokonfucianizmust vagy Szung-konfucianizmust pártolta.⁵⁴ Az ezzel szemben a buddhista tanítás tisztaságát, befolyását féltő Takuan megragadja hát az alkalmat, hogy kritikával illesse ideológiai ellenfelét, s hangsúlyozza a buddhista tanítás felsőbbrendű voltát.

Hisayori számára azonban teljesen természetes, hogy konfuciánus gondolatokhoz nyúljon, ahogy meg is teszi a folytatásban. A győzelem, az erő fontos dolog ugyan a harcművészetben, ám a gyakorló a művészet csúcsait csak úgy érheti el, ha emberi, morális oldalát is fejleszti. A győzelem önmagában még nem érdem, s egy kínai bölcset (Xiang Ju, Kōu 項羽) idéz arról, hogy a bátorság csak kivívja az Ég haragját. A műveltség és harci tudás (*bunbu* 文武) útján kiválóságra törekvő emberek számára négy dolog van, amit el kell kerülniük: a fennhéjázás (*ogori* 驕り), a túlzott önbizalom (*manshin* 慢心), a sértődés, harag (*undo* 愠怒) és a gúnyolódás (*hibō* 誹謗).

A fennhéjázásból gonoszság (*yokoshima* 邪) származik, a túlzott önbizalomból túlzás (*ayamachi* 過ち) származik, a haragból gyűlölet (*urami* 恨み) származik, a gúnyolódásból rossz (*aku* 悪) származik. Ezek tönkreteszik, amit elértünk, a bennünket ért károk alapjául szolgálnak. Általános szabályként azoknak, akik komolyan gondolják, hogy harcművészeti tudásra akarnak szert tenni,⁵⁵ kezdettől fogva tartózkodniuk kell a szavaktól (*kotoba o isame* 詞を禁め) és vitáktól (*rondan nado naru bekarazu* 論談杯不可成).

A tanulás, fejlődés folyamata, amely a mű felosztásában is megjelenik, a *shintō* eredetmítosza alapján kerül újrafogalmazásra, amit aztán a kínai filozófia metafizikájával egészít ki.

„A *shintō* szerint, amikor a tiszta szellem felemelkedett, a tisztátalan dolgok lesüllyedtek s ebből lett a föld. Ennek a még meg nem oszlott szellemnek a neve *Kuni no Tokotachi no mikoto* 国常立尊. Nem volt teste, egyetlenként létezett, ez volt az egyetlen dolog, ami égen és földön jelen volt. Másodikként [keletkezett] *Kuni no Satsuchi no mikoto* 国狭槌尊, harmadikként *Toyogumono no mikoto* 豊斟淳尊.

Ez a három istenség hely nélküli⁵⁶ szellemi istenségként létrehozta a víz, föld, tűz hármasságát (*santoku* 三徳). A tűz mozgásba jöve a szelet teremtette meg, (...) a föld hozta létre a fémet, a víz a fát. Így jött létre a három istenség által az öt testetlen elem (*mutai no gogyō* 無骸の五行). A világ kezdete óta nyugalomban lévő elv (*ichiri* 一理) áramlani kezdett, létrejött a két energia, az öt elem, a négy idő és a száz

⁵⁴ Nosco 1984, pp. 3–26.

⁵⁵ 兵法の欲窮蘊奥者.

⁵⁶ Azaz testetlen, fizikailag nem létező.

dolog (*niki gogyō hyakubutsu* 二氣五行百物)⁵⁷. Az eredet, a felhalmozás, a gyümölcsözés és a megállapodottság isteni működése (*gen kō ri tei shinmyō* 元亨 利貞神明) vált a dolgokat kialakító forrássá (*mono o chōzuru minamoto* 物を長ずる源). Az eredetet (*gen* 元) az égre vonatkoztatva ez a tavasz, az emberre vonatkoztatva az emberiség (*jin* 仁), a harcművészetre vonatkoztatva a kezdeti tanítás (*shoi* 初意). A felhalmozást (*kō* 亨) az égre vonatkoztatva lesz a nyár, az emberre vonatkoztatva a tisztelet (*rei* 礼), a harcművészetre vonatkoztatva a középső tanítás (*chūi* 中意). A gyümölcsözést (*ri* 利) az égre vonatkoztatva lesz az ősz, az emberre vonatkoztatva a kötelesség (*gi* 義), a harcművészetre vonatkoztatva a fő tanítás (*sei* 正意). A megállapodottságot (*tei* 貞) az égre vonatkoztatva lesz a tél, az emberre vonatkoztatva a tudás (*chi* 智), a harcművészetre vonatkoztatva a végső tanítás (*okui* 奥意).⁵⁸

A tanulás, fejlődés szakaszainak a természet körforgásához hasonlítása gyakori a harcművészetek szakirodalmában, a közvetlenül adódó párhuzamokon – a fejletlenből a fejlett felé haladó érési folyamaton – túl az is fontos része a képnek, hogy egyik szakasz sem hagyható ki, mindegyikre egyformán szükség van, azok egymásra épülve alkotnak egészet. A *Tebikigusa* magyarázata ehhez kapcsolódik, s a mű többi részéhez hasonlóan színes, élvezetes képeket használ.

„A kezdeti szakasz (*shoi* 初意) olyan, mint a fák növéseinek korai szakasza, amikor az eső és a harmat hatására kirügyezik, az ágai növekedésnek indulnak. Ebben az időben az a fontos, hogy szünet nélkül gyakoroljunk (*sessa takuma* 切磋琢磨).

A középső szakasz (*chūi* 中意) ahhoz hasonlít, amikor a tűz hatására a vas formálódni kezd. Forró izzadságban fürödve a test rugalmassá válik, a kezek-lábak mozgása szabaddá válik. Szabad, ám a forrófejű harciasság korszaka ez (*kekki no yū* 血氣の勇).

A felső szakaszt (*sei* 正意), ha a fémhez hasonlítjuk, olyan, mint a fehéren izzó edzés, a fák és bokrok világában ahhoz hasonlít, amikor a levelek az ősz közeledtével színesek lesznek s a rizskalászok beérve termést hoznak.

A végső tanítás (*okui* 奥意) olyan, mint amikor a természetben a napok rövidülnek, a levelek lehullanak, a dolgokban a *jang*-természet gyengül, a *jin*-természet erősödik. A technika már a testünk része, minden körülményhez képesek vagyunk alkalmazkodni, ha a hit és az őszinteség (*shinsei* 信誠) megvalósul, az öt erény (*jin gi rei chi shin* 仁義礼

⁵⁷ A kínai filozófiában *gogyōsetsu*ként 五行説 ismert elméletnek megfelelően a világ (*hyakubutsu* 百物) a két alapenergia (a föld és a tűz, *niki* 二氣) hatására kialakuló öt elemből (*gogyō* 五行, a már említett földön és tűzön túl a fa, a fém és a víz) jött létre. Bővebben: Zhang 2002.

⁵⁸ Oimatsu–Ueshiba 1982, pp. 59–60.

智信) jelen van, minden dolog nyugvópontjára ér. Mivel ez a szint már a titkos átadás (*hiden* 秘伝) szintje, az idáig jutott ember belül úgy ragyog ugyan, mint a telihold, de kifelé ebből csak annyi látszik, mint az újhold fénye. Az ide elért emberre azt mondjuk, beérkezett a harcművészetben (*budō sijn* 武道至人).⁵⁹

A Harmadik könyv mondanivalója a művészet végső titkai, legbelső lényege körül forog, ami már túllép a látható, közvetlenül érzékelhető dimenzió.

„Az utat (*dō* 道) nem lehet látni, a technikát (*waza* 事) nem lehet hallani, ami látható és hallható, az az út nyoma (*dō no ato* 道の跡) csak.”⁶⁰

Aminek van formája, az holt dolog (*shibutsu* 死物), aminek nincs formája, az élő dolog (*katsubutsu* 活物), ám a forma nélküli dolgok megragadása, megértése is sokkal nehezebb. Amikor azonban képesek vagyunk mindazt megérteni, ami a harcművészetben élő dolog, akkor

„a technika és az elmélet együttes gyakorlásán át a forrásig, a harci művészet fő alapelveig juthatunk el, ez az, amit Végsőnek (*taikyoku* 大極) nevezünk. A Végsőnek kezdettől fogva nincs neve, nincs formája. (...) Zhu Xi azt mondja, a Végső a formák fölött álló Út, a *jin* és a *jang* a formák alatt álló eszköz. A Végső ha mozdul, megszületik a *jang*, ha nyugalomban van, megszületik a *jin*. (...) Mivel az elvek tanulása (*ri no shugyō* 理の修行) forma nélküli, a legmagasabb szint (*sigoku* 至極) nem más, mint a Végső. A Végső tehát élő dolog (*katsubutsu* 活物), a harcművészet legmagasabb foka.”⁶¹

Mindezek megértése nagyon fontos, mert csak így jöhet létre az a termékeny talaj, amin kicsírázhat a gyakorlással szerzett tudás. Hisayori a Yositsune-féle hadi versek gyűjteményéből (*Yositsune-den gunka-shū* 義経伝軍歌集) idéz:

„Ha sovány a föld, a fű és a fa sem nő,
ha sekély a víz, a hal sem úszkál.”

艸木も 土薄ければ ぜざれ
水浅ければ 魚もあそばづ。

A mű befejező részében a szerző szerényen azt mondja, neki magának még nem teljesen világos, miben áll a művészet legvégső foka (*gokui* 極意), ezért a saját, illetve más iskolák mestereinek a megértésből születő verseivel búcsúzik az olvasótól. Ahogy mondja, ők képesek voltak mindössze harmincegy szótag-

⁵⁹ Oimatsu–Ueshiba 1982, p. 60.

⁶⁰ Oimatsu–Ueshiba 1982, p. 57.

⁶¹ Oimatsu–Ueshiba 1982, p. 62.

ban kifejezni mindent, amit egy élet gyakorlása tárt fel előttük. Ezek a versek nem biztos, hogy segítették, segítik a harci művészetek útját járó egykori és mai törekvőket, ám a régi mesterek intelmei ma is élő tartalmat, igazi intellektuális kihívást hordoznak.

Hōzan-ryū 宝山流.⁶²

„A harcművészet végső lényege a tudat,
A technikától elszakadva, a technikában van.”

兵法の 極意と言うは 心なり
業を離れて わざにこそあれ.

Taneda-ryū sōjutsu 種田流槍術.⁶³

„Nem tör előre, nem visszakozik, nem retteg: ilyen a tudat.
A megingó gondolat annyi, mint vereség.”

出づ引づ 恐れづ続く 心なり
ゆがむ頭を 負と知るべし.

Shintō-ryū 神道流.⁶⁴

„A harcművészet lényege a tudat,
Tudat mint tudat, csak ennyi.”

兵法の 極意と云うは 心なり
心で心 ころろなりけり.

Gan-ryū 眼流.⁶⁵

„Tiszta tekintettel lásd meg a fák, bokrok árnyékában a holdat,
Fény, amit a szél mutat meg.”

清眼は 木柴の陰の 月を見よ
風の見せたる ひかり有けり.

⁶² A Hōzan-ryū vagy Tsutsumi Hōzan-ryū egy, a 14–15. század körül létrejött harcművészeti iskola, amelyet Tsutsumi Yamashironokami Hōzan alapított. Az iskola kardtechnikái a Nen-ryū-hoz köthetők.

⁶³ A Taneda-ryū alapítója a Sagamiba való Taneda Hyōma Masayuki volt az Edo-kor elején. Az iskola hosszú, mintegy 3,6–4 méteres lándzsát használ.

⁶⁴ A Shintō-ryū harcművészeti iskolák (közös eredettel bíró) csoportját jelenti. Legismertebb képviselői a Tenshin Shōden Katori Shintō-ryū és a Kashima Shintō-ryū. A vonal alapjául az Iizasa Choisai által alapított Tenshin Shoden Katori Shintō-ryū szolgált, kardvívóiskolaként ismertté Tsukahara Bokuden tette, aki az írásjegyeket megváltoztatva az eredeti *Shintō-ryū* 神道流 helyett 新当流-ként írta az iskola nevét.

⁶⁵ A Gan-ryū alapítója a Miyamoto Musashival vívott párbajával híressé vált Sasaki Kojirō volt a korai Edo-időszakban. Az iskola talán a Chūjo-ryūből származik, jellegzetessége a szokásosnál hosszabb kard (*nodachi* 野太刀) használata.

Shinnuki-ryu 真貫流.⁶⁶

„A legbelső igazságot ha megérted, a kardvívás technikáival győzni képes, nagyon hasznos dolog az.”

奥義ぞと 悟りて見れば 剣術の
表にかてる 利こそ多ふかれ.

Yagyū-ryū 柳生流.⁶⁷

„A kardvívás gyakorlatát, elméletét világosan kell érteni, Olyan az, mint az elhúzott fal mögül beragyogó hold.”

剣法の 事理は有明けと 知りぬべし
障子あくれば 月のさすなり.

Kokko-ryū 克己流.⁶⁸

„A kardvívásban tanításai semmik,
A gondolat a technika betegsége.”

何時も 無きこそ太刀の 習いなり
思いは業の 病なりけり.

Takenouchi-ryū 竹内流.⁶⁹

„A harcművészet végső foka: az öt erényt
Fáradhatatlanul gyakorold, használd az energiáidat.

兵法の 極意は仁義礼智信
絶えづたしなめ 氣遣いをせよ.

A tévelygés olyan, mint a meg nem olvadt jég,
Ha felolvad, a víz felszínét eső veri.”

迷ひこそ とけぬ氷りの うちとしれ
解けては水上 雨あられゆき.

⁶⁶ A Shinnuki-ryūt Okuyama Tadanobu alapította a 16–17. század fordulóján, aki a hagyomány szerint Kamiizumi Isenokami Nobutsuna tanítványa volt. Ma Hiroshima környékén tanítják, 信 抜流 írásjegyekkel írva az iskola nevét.

⁶⁷ A Yagyū-ryū vagy Yagyū Shinkage-ryū alapítója Yagyū Tajimanokami Muneyoshi volt a 16. század végén. Muneyoshi Kamiizumi Nobutsunától tanult Shinkage-ryūt. Ehhez az iskolához kötődik a *Heihō kadensho*, a *Tsuki no shō* és egy sor másik fontos *denshō* is.

⁶⁸ A Kokko-ryū egy kevésbé ismert *jūjutsu* iskola. A Hirosaki-hanban (Mutsu tartomány, ma Aomori-ken) hagyományozták át, s kapcsolatokat ápolt a Takenouchi-ryūval.

⁶⁹ Hisayori saját iskolája.

ÖSSZEFOGLALÁS

A Takenouchi-ryu *denshō*ja, a *Heihō shoshin no te Tebikigusa* nem csak ennek a régi *jūjutsu* iskolának, de a japán harcművészet-elméletnek is nagyon érdekes, számos tanulással szolgáló darabja. A mű, ahogy már volt róla szó, 1830 körül íródott, így az Edo-kori *denshō*k között későinek számít. Ennek megfelelően mind tartalmában, mind stílusában eltér a korábbi munkáktól, ahogy erre írásomban igyekeztem is rámutatni.

A tartalmi eltérés legfontosabb eleme véleményem szerint az, hogy a *Tebikigusa* szerzőjét az iskola gyakorlati-elméleti ismereteinek az önmagukban való magyarázatán túl azok átadása érdeklí leginkább. Takenouchi Hisayori korában a harcművészet tanulása már nem magától értetődő szükség volt a *bushi* osztály tagjai számára, inkább az osztályöntudatukhoz tartozó, ám egyénenként több vagy kevesebb figyelmet kapó terület. A szerző igyekezete, hogy gyengébb testi adottságú, lassabban tanuló tanítványait biztassa, motiválja, munkáját a harcművészet-elmélet pedagógiai indíttatású műveinek sorába helyezi, s mint ilyen, a műben az egyik legkorábbi próbálkozást tisztelhetjük.

A mű stílusát, magát a szöveget filológiaiilag vizsgálva az feltűnő, hogy a kor eszmei viszonyaival összhangban harmonikusan keverednek benne a buddhista, a konfucianus és a *shintō*hoz kapcsolódó magyarázatok, hasonlatok. Gondolatmeneteinek a szerkezetét feltárva szembeötlő, hogy a neokonfucianus metafizika végső pontjait igyekszik a *shintō* mitológiából ismert eredettannal összeigazítani, s ezáltal a munka szépen illeszkedik a kor eszmetörténeti főáramába is.

Hisayori korát követően nem sokkal Japán politikai, társadalmi viszonyai bonyolulttá váltak, a *bushi* réteg s vele együtt a harci művészetek társadalmi szerepe gyökeresen átalakult. Ennek fényében nem túlzás úgy fogalmazni, hogy a *Tebikigusa* az Edo-kori harcművészet-elmélet utolsó nagy időszakában készült, így ez a kiváló mű máig élő tanításaival mintegy összegzése egy teljes korszak fejlődésének, megmutatva annak gondolatiságát a maga eredeti mélységében.

IRODALOM

- Ikeda, Satoshi (ed.) (2004): Takuan Sōhō: *Fudōchishinmyōroku*. Tokió: Tokuma shoten.
 Yagyū, Munenori (1988): *Heihō kadensho*. (Watanabe Ichirō jegyzeteivel.) Tokió: Iwanami.
 Jansen, Marius B. (1961): *Sakamoto Ryoma and the Meiji Restoration*. Princeton: Princeton University Press.
 Karube, Tadasī–Katoka, Ryū (eds.) (2008): *Nihon shisōsi handobukku*. Tokió: Shinshokan.
 Masao, Maruyama (1989): *Studies in the Intellectual History of Tokugawa Japan*. (Transl. by Mikiso Hane.) Princeton: Princeton University Press.
 Mikami, Sanji (1977): *Edo jidai shi*. 2 vols. Tokió: Kodansa.
 Nakabayashi, Shinji (1994): *Budō no susume*. Tokió: Shimazu.

- Nosco, Peter (1984): Introduction: Neo-Confucianism and Tokugawa Discourse. In: Nosco, Peter (ed.): *Confucianism and Tokugawa Culture*. Princeton: Princeton University Press, pp. 3–26.
- Oimatsu Shin-ichi–Ueshiba Kisshōmaru (1982): *Nihon budō taikei. Dōhōsha shuppan*. Vol. 6: *Jūjutsu-Aikidō*. Tokiō: 1982.
- Sagara, Ryō (1992): Sagara Ryō: Nihon no jukyō. In: *Sagara Ryō chosaku-shū*. Vols. 1–2. Tokiō: Perikansha, 1992.
- Takenouchi Gamonta Hisayori (1982): Heihō shoshin no te tebikigusa. In: Oimatsu–Ueshiba 1982, pp. 42–69.
- Takuan, Sōhō (2004): *Fudōchishinmyō-roku*. (Ikeda Satoshi ed.) Tokiō: Tokuma shoten.
- Tamakake, Hiroyuki (2008): *Nihon kinsei shisōshi kenkyū*. Tokiō: Perikansha.
- Yamaji, Masanori (1993): *Bu, avagy a samurájok gondolatvilágáról – forrástanulmányok a japán művelődéstörténethez*. Kandidátusi értekezés, Budapest.
- Zhang, Dainian (2002): *Key Concepts in Chinese Philosophy*. New Haven: Yale University Press.

Japán szavak különleges hangjainak hozzávetőlegesen magyar ejtése			
Jel	Ejtés	Nemzetközi	Magyar
ch	cs	ocha, chōmen, chikyū, Chūgoku, chekku	ocsa, csómen, csikjū, Csúgoku, csekku
j	dzs	jimen, jōdan, jumon, jakyō	dzsimen, dzsódan, dzsumon, dzsakjó
ō	ó	gakkō,shintō	gakkó, sintó
sh	s	shashin, shuppan, shorui	sasin, suppan, sorui
s	sz	sashimi, sekai, sumō, soroban	szasimi, szekai, szumó, szoroban
ts	c	tsunami, tsuki, tsuzuki	cunami, cuki, cuzuki
ū	ú	jūjutsu, fūrin	dzsúdzsucu, fūrin
w	v	Kawabata, watashi, Wada	Kavabata, vatasi, Vada
y	j	Yokohama, Yashima, Yuasa	Jokohama, Jasima, Juasza

A japán szavak átírásánál a legelterjedtebb átírási rendszert, a *Hyōjunshiki* (Hjódzsunsiki) rendszert, azaz az ún. Hepburn rendszer japán hangtanhoz jobban igazított változatát alkalmazzuk, azzal a kivétellel, hogy a [p, b, m] előtt álló nazális szonáns [N]-t is mindig „n”-el jelöljük, s nem „m”-mel (*shinbun, enpitsu, genpuku*). A japán hangtan és átírás alapvető tudnivalói a következők:

1) A japán szavak kiejtésének legkisebb hangegysége az azonos időtartamú szótag (*mora*). A szótagok mind nyílt szótagok, kivéve:

- az önálló szótagot alkotó **nazális szonáns „n” [N]** (pl. *mannenhitsu*, magyaros átírásban: *mannehicu*)
- az ún. **gégezárhang [Q]** (pl. *kiqte, gakkō*, a *Hyōjunshiki* átírásban a mássalhangzó duplázásával: *kitte, gakkō, seppuku*)
- a **nyújtó hang**, amely az előtte lévő magánhangzót (a, e, i, o, u) egyszótagnyi időtartammal megnyújtja. Ezt a *Hyōjunshiki* átírásban a magánhangzó fölé tett rövid vízszintes vonal jelzi: *gakkō, fūrin*. (De gyakran előfordul – különösen nem tudományos írásokban – a vízszintes vonal elhagyása. Magyaros átírásban hosszú magánhangzóval jelölik: *gakkó, fūrin*.)

2) A japán félhangzót [j] a *Hyōjunshiki* átírásban „y”-nal jelölik. A félhangzóval alkotott szótag kiejtésekor az előtte lévő mássalhangzót erősen palatalizált nyelvvállásból ejtjük a *ja, ju, jo* hanggal együtt egy szótagként (pl. *byōbu, nyūmon, hyaku, Yagyū ryū, myōshu*, magyaros átírásban „j”: *bjōbu, njūmon, hjaku, Jagjú rjú, mjósu*).

3) „w” ajakhang az angol [w] hangjához hasonlít, de nem olyan kerekajkú.